

КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

УДК 94(94)"1914/1919":061.75

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-11>

Зернецька О.В., Мирончук О.А.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ПРАКТИКИ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ КОМЕМОРАЦІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В АВСТРАЛІЇ (ЧАСТИНА 1)

Дослідницька увага авторів зосереджена на специфіці австралійських меморіальних практик, присвячених Першій світовій війні. Обґрунтовано положення про те, що в австралійському контексті меморіали та військові пам'ятники сформувавши особливу післявоєнну і пост-травматичну частину візуальної пам'яті про перший австралійський глобальний військовий конфлікт.

З'ясовуються особливості австралійської меморіальної концепції, відзначається соціальна функція пам'ятників та їх важлива роль у психологічному подоланні пережитих травм і гірких втрат. Аналізуються різнопланові аспекти візуалізації монументальної пам'яті про Першу світову війну в Австралії. Доведено, що пам'ятники і меморіали є важливою частиною візуальної історичної спадщини Австралії.

Зроблено висновки про те, що у кожному австралійському штаті розроблена власна концепція меморіальної пам'яті, втілена у різноманітних за типом та характером монументах. Детально проаналізовано основні з них: Храм пам'яті в Мельбурні (1928-1934); Австралійський військовий меморіал в Канберрі (1941); Кенотаф (1927-1929) та Меморіал АНЗАК в Сідней (1934); Меморіал Пустельного кінного корпусу у Західній Австралії (1932); пам'ятні меморіали штату Вікторія: Алея честі та Арка перемоги в Баллараті (1917-1919), Меморіал колишнім австралійським військовополоненим (2004), найдовший загальнонаціональний меморіал пам'яті – Велика океанська дорога (1919-1932); військовий меморіал Хобарта в австралійському штаті Тасманія (1925), а також Меморіал в честь франко-австралійської військової співпраці під час Першої світової війни у Віллер-Бретонне у Франції (1938).

Автори демонструють нерозривний зв'язок комеморативних практик Австралії з політикою національної ідентичності, досліджують тенденції започаткування та розвитку меморіальних практик. Відзначено, що переважна більшість меморіальних пам'яток має в своїй основі чітко виражену функцію місця пам'яті, місця скорботи і шанування. З'ясовано, що репрезентація меморіальної політики пам'яті Австралії в перші повоєнні роки реалізовувалася спочатку на локальному рівні і частково перебувала під впливом британських меморіальних практик, трансформуючись з часом у загальнонаціональний культурний ресурс.

Ключові слова: історична пам'ять, монументи, Перша світова війна, Австралія, комеморативні практики.

Важливе значення в соціальному, політичному та духовному житті Австралії відіграє пам'ять про Першу світову війну, вплив якої на австралійське суспільство відчувається і нині. Окрім того, що війна поставила австралійське суспільство перед небаченими за своїм розмахом мобілізацією, військовими

діями і масовими людськими втратами, вона залишила у спадок скорботну пам'ять, яка найбільш виразно проявляється в монументальних спорудах та пам'ятниках, ритуалах вшанування загиблих.

В контексті цієї політики пам'яті меморіальні практики, присвячені Великій війні, набули в Австралії характеру своєрідної відповідної реакції, яка була покликана подолати невимовну тугу важких втрат. У пам'ятниках та меморіалах вся Австралія відчайдушно шукала полегшення від злісного туману горя, що просочувався в дух нації. Ці пошуки не закінчуються і сьогодні. Чотири руйнівних роки все ще продовжують формувати австралійську націю та її історичну пам'ять.

Історична пам'ять є унікальною сукупністю уявлень національної спільноти про своє минуле. Зазвичай ми говоримо про історичну пам'ять, зафіксовану у формах гуманітарних знань, культурних стереотипів, символів і міфів. Не менш важливим її проявом, місцем її концентрації є меморіали – візуальна спадщина і свідчення про трагічний епізод історії.

Методологічна основа статті ґрунтується на теоретичних положеннях і концептуальних засадах досліджень історичної пам'яті, що розроблені суміжними дисциплінами і широко представлені в науковій літературі протягом усього ХХ ст., зокрема у працях М. Хальбвакса, П. Нора, А. Ассман та Я. Ассмана.

Вивчення колективної історичної пам'яті та її відображення в меморіальних практиках є одним з найбільш динамічних напрямків розвитку сучасної австралійської історіографії, що демонструє різновекторні підходи у з'ясуванні порушеної проблематики.

Джерельну базу дослідження становлять документальні матеріали офіційних сайтів австралійських меморіальних комплексів, австралійські періодичні видання, що зберігаються в електронному архіві Національної бібліотеки Австралії.

Кожен народ пам'ятає і відчуває історію по-своєму, а національна пам'ять переробляє і осмислює загальний досвід. У кожного народу – своя історія і своя пам'ять, яка втілюється в цілком конкретних речах: в оцінках історичних подій, культурному житті, в змісті освіти, державної політики та міжнародних відносин. Мірилом історичної пам'яті для австралійського суспільства стала Перша світова війна.

Автори ставлять за мету на прикладі Австралії показати роль та значення військових пам'ятників в загальнонаціональній політиці пам'яті та монументальній репрезентації війни, а також продемонструвати австралійську специфіку монументальної образності пам'яті про Першу світову війну.

Участь Австралії у Першій світовій війні призвела до еволюції історичної політики пам'яті і сформувала образ безстрашного австралійського солдата – типового представника молоді нації. Попри те, що думки та погляди австралійського суспільства на проблеми, викликані участю країни у війні та на

долі її солдатів інколи доволі суперечливі і не завжди однозначні, сьогодні цей образ підтримується в народній свідомості офіційною пропагандою і зримо закріплений у безлічі пам'ятників і меморіальних споруд.

Поля битв специфічним способом усувають національні кордони і вселяють думку про спільно принесені жертви і загальну травму, однак саме національна держава є тією інтерпретативною матрицею, в якій розвиваються спогади про загиблих [1, с. 70].

Перша світова війна стала важливою подією в історії Австралії як основна складова самоідентифікації нації. День АНЗАК – Австралійсько-новозеландського армійського корпусу, особливе свято, яке відзначається щорічно 25 квітня по всій країні і нагадує про висадку цього дня у 1915 р. австралійських і новозеландських військ в бухті Арії Бурну (нині бухта АНЗАК) на турецькому півострові Галліполі. Більшість вважає його навіть найважливішим святом для нації, ніж День Австралії. Це була перша битва, в якій австралійці брали участь як збройні сили суверенної держави. Боротьба за територію тривала вісім місяців, але бойові дії так і не принесли перемоги, і десант довелося евакуювати. Незважаючи на поразку та значні втрати, австралійці здобули славу хоробрих і стійких воїнів. Ця подія стала ключовою компонентою формування національного характеру і становлення австралійської нації. На Галліполі Австралія втратила в цілому 26 111 осіб, серед яких 8 411 військовослужбовців були вбиті [2, р. 261].

Висадка десанту на півострові стала бойовим хрещенням корпусу, а отже, і всієї австралійської армії. Саме в цей день народилася легенда, яка стала важливою частиною ідентичності австралійського народу, сформувала його національну самосвідомість, визначила шлях розвитку на майбутнє.

День АНЗАК в Австралії почали офіційно відзначати в 1916 р. в першу річницю висадки. Тоді по всій країні в пам'ять про загиблих відбулися військові паради. Вулицями Сіднея пройшла колона автомашин з пораненими на Галліполі і медсестрами. У Лондоні був проведений парад 2000 військовослужбовців АНЗАК, а в тренувальному таборі Австралійсько-новозеландського корпусу в Єгипті – спортивні змагання. У наступні роки цей день використовувався як привід для проведення патріотичних маршів, кампаній з мобілізації і військових парадів, які відбувалися в усіх містах Австралії.

У 1920-х рр. день АНЗАК став національним днем пам'яті за всіма загиблими австралійцям в Першій світовій війні, в якій молода країна втратила понад 60 000 своїх солдатів, а все населення Австралії на той час було трохи менше п'яти мільйонів [3, р. 120].

Спочатку це був день ветеранів і пам'яті загиблих тільки в Першій світовій війні, але після Другої світової війни, в якій Австралія також зазнала великих втрат, день АНЗАК став днем пам'яті всіх загиблих австралійських

військовослужбовців, які воювали у всіх війнах та військових конфліктах, в яких Австралія брала участь.

До середини 1930-х рр. склалися основні традиції і ритуали святкування цього дня: заупокійна панахида, хвилина мовчання, паради, зустрічі ветеранів, two-up game (азартна солдатська гра, в якій спеціальною «вертушкою» підкидають дві монети; виграє той, хто вгадав на яку сторону впадуть обидві монети).

Головний ритуал дня АНЗАК – урочиста світанкова служба, або світанковий марш (dawn vigil). Це традиція бере свій початок з армійського розпорядку. Сутінки світанку були найбільш зручним моментом для початку атаки. Солдатів, що знаходились в обороні, будили перед світанком, щоб вони могли підготуватися до бою і зайняти свої позиції (stand-to). Ті, хто повернулися з війни, згадуючи свої фронтові будні, збиралися в досвітній час разом, щоб знову вкотре відчутти своє бойове братерство, як колись в окопах, в хвилини тиші перед боєм, і пом'янути своїх загиблих товаришів.

Схід сонця, що обіцяє новий яскравий день, пам'ять про напружене очікування різкого звуку свистка, який сигналізував про наказ до атаки, та значок висхідного сонця, який носили австралійські солдати на своїх капелюхах, привносять складні емоційні образи і відчуття в кожную світанкову службу.

Достеменно невідомо, коли вона була започаткована. Перша заупокійна відправа відбулася під час світанкової служби в 1918 р. в Олбані, містечку в Західній Австралії. Роком пізніше така ж служба з покладанням вінків відбулася в Тувумбі, в південно-східній частині австралійського штату Квінсленд, а згодом поширилась і на інші штати.

У наш час світанкова служба зазвичай проходить в багатьох містах і селищах Австралії при великому скупченні людей. Загальнонаціональний ритуал відбувається в Канберрі, біля Військового Меморіалу, який включає виконання національного гімну, вшанування загиблих двома хвилинами мовчання, церемонію зміни почесної варти, урочисту частину за участю прем'єр-міністра і генерал-губернатора з військовим парадом, покладанням вінків до могили невідомого солдата та червоних маків до меморіальних дошок з іменами загиблих, військовий сурмач грає «відбій» і слідом за цим «побудку».

Щороку, 11-го числа, 11-го місяця об 11:00 Австралія, як одна з країн Співдружності, відзначає День пам'яті (Remembrance Day), також відомий як День маків і День перемир'я. Цього дня згадують всіх загиблих в Першій і Другій світових війнах, вшановують пам'ять жертв численних військових конфліктів.

Перша світова війна спричинила суттєвий переворот в політиці історичної пам'яті Австралії, що пов'язаний з перетворенням публічних просторів шляхом запровадження на них меморіальних форм. Незмінними елементами державних церемоній і всіх австралійських національних свят є меморіальні пам'ятники,

саме вони знаходяться в центрі пам'ятних ритуалів спогадів. В країні дуже багато пам'ятників та меморіалів, присвячених Першій світовій війні і співвітчизникам, які брали в ній участь.

Половина чоловічого населення Австралії призовного віку була залучена до військових операцій. Більше 60 000 австралійців були вбиті і 167 000 отримали поранення, ці втрати були значно більшими, ніж будь-якої іншої країни Британської імперії [3, р. 120]. Не дивно, що ті, хто повернувся, хотіли побачити вшанування жертв своїх загиблих товаришів.

В основу меморіальної концепції Австралії покладено «воєнний меморіал» – концепцію ХХ ст., яка, на думку австралійського історика Кена Інґліса, увіковічнила людські жертви на війні, а не переможний результат, що було притаманним для колишніх військових пам'ятників, і вшановувала жертви звичайних солдатів, а не їхніх командирів чи полководців. Імена тих, хто приніс себе в жертву, диференціюються від імен тих, хто повернувся з війни. Однак, незалежно від того, повернулися вони чи ні, меморіали фіксують військову службу солдатів нації. Ця тенденція до персоналізації тих, хто повернувся, і тих, хто загинув, була виключно австралійською, яка відображала добровільну природу австралійських військ [4].

Відомо, що характерною рисою австралійських збройних сил був беззаперечний факт, що усі бойові та допоміжні частини формувалися лише за рахунок добровольців, у країні не було закону про загальний військовий обов'язок, хоча суперечки тривали, а спроби запровадити такий законодавчий акт здійснювалися неодноразово. Зрештою, волевиявлення австралійського народу в ході двох референдумів у жовтні 1916 р. та у грудні 1917 р. поставило крапку в подальших дебатах стосовно обов'язкового набору молодих чоловіків до армії.

У кожному австралійському штаті розроблена власна концепція меморіальної пам'яті, втілена у великих монументах в адміністративних центрах і у менших пам'ятках у передмістях та регіонах. Основними пам'ятками є: Кенотаф у Дарвіні (1921); Воєнний меморіал в Хобарті (1925); Державний воєнний меморіальний кенотаф у Перті (1928-1929); Храм пам'яті у Брісбені (1930); Національний воєнний меморіал в Аделаїді (1931); Храм пам'яті у Мельбурні (1928-1934); Меморіал АНЗАК в Сіднеї (1934); Австралійський воєнний меморіал в Канберрі (1941).

Більш ранні меморіали, як правило, доволі прості, у формі обелісків, іноді з одинокою скульптурою, тоді як переважна більшість пізніших прикладів – це величні меморіальні комплекси. Соціальне значення меморіальних знаків війни зростало з часом у процесі зростання складності архітектурних рішень меморіальних форм. Пізніші приклади, такі як Храм пам'яті в Мельбурні (1934), Меморіал АНЗАК в Сіднеї (1934) та Австралійський воєнний меморіал в Канберрі (1941) представляли нові тенденції в символіці пам'яток більшою

мірою, аніж прості колони чиobelіски, що були споруджені під час бойових дій чи одразу після них.

Храм пам'яті в Мельбурні

Найбільш величним і визначним меморіальним пам'ятником Австралії, спорудженим на честь воїнів АНЗАК, учасників висадки десанту в Галліполі, є Храм пам'яті в Мельбурні. Австралійський штат Вікторія направив на фронт Першої світової 89 000 чоловік, 19 000 з яких загинули, значна частина пропала безвісти. Протягом багатьох років військовий штаб отримував болісні листи від матерів, які відмовлялися вірити, що їхні сини могли просто зникнути. Тягар військових років залишив глибокий відбиток у свідомості та пам'яті людей. Міфологізований «дух АНЗАК» поширювався і на людські втрати, які сповнили націю почуттям скорботи і шанобливої поваги.

У 1918 р. у Мельбурні розпочав роботу Вікторіанський комітет військових меморіалів, віце-головою якого став колишній командувач Австралійським корпусом генерал-лейтенант сер Джон Монаш, який користувався величезною повагою і славою національного героя. Діяльність комітету була спрямована на увічнення пам'яті про полеглих. У 1921 р. він прийняв рішення про необхідність спорудження Національного військового меморіалу, і наступного року був оголошений конкурс на кращий архітектурний проект.

З самого початку меморіал планували будувати в Мельбурні – одному з найбільших і розвинених австралійських міст з багатою історико-культурною спадщиною. До кінця 20-х рр ХХ ст. місто було фактичною столицею Австралії, до переїзду в Канберру тут працювали федеральні парламент і уряд. Переможця архітектурного конкурсу оголосили в грудні 1923 р. – ним стало мельбурнське архітектурне бюро «Hudson, Wardrobe and Ussher». Обидва архітектори, які працювали над проектом, Філіп Хадсон і Джеймс Вардроб, служили в діючій армії, Ф. Хадсон втратив на війні двох братів, а Дж. Вардроб був нагороджений Військовою медаллю за хоробрість на полі бою [5].

Характерним для проекту-переможця стало те, що його автори шукали натхнення в античній традиції, проводячи пряму аналогію між подвигами австралійських військових і діяннями героїв давнини. Прототипом архітектурного рішення став знаменитий мавзолей в Галікарнасі, що несло в собі зрозумілий для військового меморіалу символізм. Щоправда, така ідея спричинила запеклі суперечки, які не вщухали протягом кількох років. Вирішальну роль в остаточному затвердженні проекту, який отримав назву «Храм пам'яті», відіграла відкрита підтримка та сприяння генерала Дж. Монаша.

Будівництво меморіалу стартувало в День пам'яті полеглих 11 листопада 1927 р. в присутності губернатора штату Вікторія барона Артура Сомерса. Місцем розташування Храму пам'яті обрали мальовничу паркову зону на південь від центральної частини міста – мельбурнського сіті, відому як Кінгс-Домейн. Роботи активно фінансувалися за рахунок приватних і громадських

пожертв, тож необхідну суму вдалося зібрати всього за півроку. Величезну роль в процесі зведення меморіалу відігравав його натхненник генерал Дж. Монаш, який, на жаль, не дочекався завершення будівництва і помер в 1931 р.

Урочисте відкриття Храму пам'яті відбулося 11 листопада 1934 р. в присутності принца Генрі, третього сина короля Георга V. Впливова мельбурнська газета «The Age» назвала цю подію «найбільш примітним і проникливим громадянським ритуалом в історії Австралії» [5].

Храм пам'яті створювався як священне місце поминання полеглих воїнів, тому не дивно, що він асоціюється з грандіозною усипальницею, хоча жодного поховання в комплексі немає. Він складається з головного пам'ятного простору, оточеного серією адміністративних та виставкових просторів, розміщених в межах величної споруди і вписаних в оточуючий пейзаж.

На західній стіні будівлі викарбувані слова, що перегукуються з епітафією давньогрецького поета Сімоніда Кеосського полеглим спартанцям в битві при Фермопілах: «Нехай знають усі – це священна земля. Цей Храм поставлений в серцях людей і на земній тверді в пам'ять про людську силу духу і самопожертву. Нехай всі, хто приходить сюди, пам'ятають». На фронтоні Храму пам'яті встановлена скульптурна композиція «Заклик до зброї» скульптора Пола Монтфорда [5].

Усередині меморіалу панує урочисто-похмура атмосфера, що змушує згадати справжні стародавні храми. Центральна внутрішня частина комплексу не даремно названа святилищем: архітектори свідомо використали образ храму, не пов'язаного з будь-якою релігією чи конфесією – об'єктом поклоніння в ньому стають ті, хто загинув за Австралію. Спеціально до відкриття меморіалу Р. Кіплінг написав урочисту оду, текст якої вибитий всередині будівлі на бронзовій панелі. Емоційно насичений фінал вірша, який вперше був опублікований в «The Times» та в багатьох австралійських газетах від 12 листопада 1934 р., підкреслює суть Храму пам'яті [6].

Серцем меморіалу є розташований в святилищі «Камінь пам'яті» – символічна могила всіх загиблих у Першій світовій війні австралійців, як би далеко від батьківщини вони не були поховані. На камені вибиті слова – фрагмент євангельської фрази «Немає більше від тієї любови, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ін. 15:13). Купол спроектований таким чином, що кожен рік 11 листопада об 11 годині (день перемир'я у Першій світовій війні) сонячний промінь падає безпосередньо на камінь, висвітлюючи слово «любов».

В підземній частині Храму пам'яті розташована так звана крипта. У центрі залу з 1968 р. стоїть скульптурна композиція «Батько і син», що символізує два покоління австралійських солдатів в двох світових війнах. На стінах крипти з часів відкриття меморіалу знаходяться реліквії Першої світової: прапори військових частин, сформованих в штаті Вікторія, і одинадцять бронзових табличок з переліком всіх основних військових підрозділів і бойових кораблів Австралії, які воювали в 1914-1918 рр.

З галереї центрального залу меморіалу відкривається вражаючий вид на центральну частину Мельбурна. У цьому прихований очевидний символізм, що змушує пам'ятати про те, що мир і благополуччя вимагають жертв, і ціна їх може виявитися надто високою.

Довгий час Храм пам'яті був лише архітектурним пам'ятником, практично позбавленим площ для експозиційно-виставкової діяльності. Тільки в 2003 р. меморіал отримав невеликий виставковий зал в підземній частині комплексу. Ситуація принципово змінилася у зв'язку з відзначенням 100-річчя від дня початку Першої світової війни, коли був реалізований масштабний проект зі створення підземного музейного комплексу, що отримав назву «Галереї пам'яті». Після офіційного відкриття експозиції в 2014 р. Храм пам'яті став одним з найбільших військово-історичних музеїв Австралії, вхід до якого є вільним і безкоштовним для всіх відвідувачів [5].

Центром постійно діючої експозиції «Галереї пам'яті», що побудована в хронологічному порядку, є розділ, присвячений подіям Першої світової війни, особлива увага приділяється боям за Галліполі. Спеціальний мультимедійний комплекс на рельєфному макеті проектує головні епізоди війни, звучать голоси ветеранів АНЗАК, що розповідають про пережите. Тут також демонструється один з головних скарбів музею – справжня шлюпка з пароплава «Devanha», яка використовувалась при висадці австралійського морського десанту 25 квітня 1915 р.

Складовою ансамблю Храму пам'яті є меморіальний парк, де знаходиться колекція пам'ятників і скульптур, присвячених Першій та Другій світовим війнам. Частина дерев в парку позначена меморіальними табличками – вони були висаджені ветеранами різних військових частин, з'єднань, родів військ. Ця традиція виникла ще при відкритті меморіалу [5].

Створений для увічнення пам'яті героїв Першої світової війни, меморіал з часом став сприйматися як пам'ятник всім австралійським військовослужбовцям, які брали участь і загинули на всіх війнах, включаючи локальні конфлікти і миротворчі операції.

Австралійський військовий меморіал в Канберрі

Австралійський військовий меморіал в Канберрі – національний пам'ятник Австралії всім військовослужбовцям та обслуговуючому персоналу Сил оборони Австралії, які загинули або брали участь у всіх війнах, що вів Австралійський Союз. Меморіал включає в себе великий національний військовий музей. Австралійський військовий меморіал був відкритий в 1941 р. і вважається одним з найбільш значущих меморіалів такого типу в світі. Він знаходиться в північній частині церемоніальної осі, яка тягнеться від Будинку Парламенту на Капітолійському Пагорбі на північний схід.

Ідею про спорудження меморіалу австралійським солдатам вперше висунув офіційний австралійський історик Першої світової війни і військовий кореспондент Чарльз Бін, вражений військовими діями у Франції в 1916 р. В

травні 1917 р. з метою збереження для майбутнього меморіалу документів, пов'язаних з війною, був заснований Австралійський відділ військових документів. Військові документальні свідчення і реліквії спочатку виставлялися в Мельбурні, а пізніше в Канберрі і стали основою майбутнього меморіалу.

Конкурс на краще архітектурне рішення проекту меморіалу, який був проведений в 1927 р., не виявив переможця, тому двом учасникам було запропоновано представити спільний проект. Обмежений бюджет і наслідки депресії затримали будівництво [7].

Меморіал був побудований лише в 1941 р., після початку Другої світової війни. Він був офіційно відкритий в День пам'яті 11 листопада 1941 р. генерал-губернатором Австралії Александром Хоур-Ратвенном, який служив у Франції і в Галліполі, де був важко поранений і нагороджений Хрестом Вікторії.

Меморіал, як і переважна більшість інших, спочатку планувався як музейний комплекс, присвячений виключно пам'яті про участь Австралії у Першій світовій війні. Однак в 1939 р. Рада меморіалу ухвалила рішення про увічнення пам'яті всіх австралійців, залучених у війну. Це рішення було свого роду продовженням австралійського досвіду Першої світової війни [8, р. 162-167]. Після 1940-х рр. музейна колекція поповнювалася експонатами, пов'язаними з пам'яттю про участь Австралії в Другій світовій війні, а також в інших, більш пізніх воєнних конфліктах.

Австралійський військовий меморіал складається з трьох частин: меморіальної зони із залом пам'яті та могилою Невідомого австралійського солдата, меморіальних галерей (музей) та дослідницького центру. До складу меморіалу входить також відкритий сад скульптур.

Власне Меморіал розташований на великій галявині в північному кінці бульвару АНЗАК. Він являє собою двоповерхову споруду у візантійському стилі з використанням декоративних елементів в стилі ар-деко, що має в основі форму хреста. У 2001 р. до північної частини будівлі була додана нова велика прибудова – зал АНЗАК, яка використовується для демонстрації важкого озброєння двох світових воєн.

Центром меморіальної зони є зал пам'яті, невелика восьмикутна висока капела, що завершується куполом. Стіни від підлоги до купола викладені мозаїкою, а вікна прикрашені вітражами, на яких зображені австралійські солдати усіх родів військ, як чоловіки, так і жінки. Мозаїчні панно і вітражі виконав австралійський художник Напіер Уоллер, який під час Першої світової війни втратив праву руку і навчився писати і працювати лівою рукою. Робота була завершена в 1958 р. [7]. У капелі знаходиться могила Невідомого австралійського солдата, на плиті якої викарбувані слова «Lest we forget» (Щоб ми не забули) [9].

Шанування Невідомого солдата – традиція, що вперше була започаткована після Першої світової війни в 1920-х рр. в Парижі та Лондоні. Так, 11 листопада 1920 р., у другу річницю Комп'єнського перемир'я, яке завершило Першу

світову війну, в Лондоні за участі короля Георга V у Вестмінстерському абатстві із великими почеснями був похований прах Невідомого солдата. З цього часу могила Невідомого солдата та меморіальний кенотаф є місцем щорічної національної поминальної служби [10, с. 125].

Ця традиція поширилась і на австралійський континент, а згодом перетворилась в продуктивну модель спогадів про загиблих воїнів в ХХ ст. Розвиток цього культу має в своїй основі проблему величезної кількості зниклих на фронтах солдатів, а з іншого боку – наявність безлічі мертвих тіл, які не могли бути ідентифіковані [11].

Історична пам'ять – основа національної і державницької свідомості, яка закріплюється у традиціях, а кристалізується в ритуалах. Ідея звеличення всіх загиблих під час Першої світової війни, а не конкретної особи, що знайшла своє відображення в кенотафі, походить із Великої Британії. Лондонський кенотаф, що був спроектований сером Е. Лаченсом у 1919 р. спочатку із дерева, а у 1920 р. – із каменю, став головним військовим меморіалом Сполученого Королівства. Після закінчення Другої світової війни, він вшановує пам'ять загиблих воїнів Британської імперії в обох світових війнах [10, с. 124-125].

Кенотаф (дав.-гр. κενοτάφιον, від κενός – порожній і τάφος – гробниця), також ценотаф – символічна могила, в якій нема небіжчика. Споруджується як спомин про людину, що загинула на чужині; надгробний пам'ятник у місці, де не міститься останків покійного.

Культ невідомого солдата демонструє також тріумфальний вступ звичайного воїна в центр національного пантеону, як символічне конструювання «національного тіла», що об'єднує в собі всіх відомих і невідомих героїв [12].

Перед залом пам'яті розташований вузький двір з меморіальним басейном, в центрі якого знаходиться вічний вогонь. Навколо басейну прокладені доріжки із зелених насаджень, серед яких переважає розмарин, символ пам'яті. Над двором по обидва боки розташована стіна слави – ніші з бронзовими табличками, на яких викарбувані імена 102 000 австралійських військовослужбовців, загиблих у військових конфліктах починаючи з Британської суданської експедиції, Другої англо-бурської війни і Боксерського повстання. Стіна західної галереї повністю присвячена жертвам Першої світової війни. У східній галереї увічнені імена полеглих у Другій світовій війні та більш пізніх воєнних конфліктах. На табличках вказані тільки імена, без звань і нагород, оскільки засновники меморіалу виходили з того, що «люди рівні в смерті». В щілинах між табличками, поруч з іменами своїх рідних і близьких, родичі і друзі прикріплюють квіти маку.

У виставкових залах музею кілька тематичних експозицій. Серед експонатів – документи, особисті речі солдатів, військовий одяг, зброя і техніка, невеликі панорами битв. Західне крило присвячене Першій світовій, а східне – Другій світовій війні. Між ними знаходиться зал авіації, де виставлено кілька літаків, в основному періоду Другої світової війни. У зоні Першої світової війни

зберігається значний обсяг матеріалів, пов'язаних з Дарданелльською операцією.

У залі доблесті розповідається про сто австралійців, які отримали Хрест Вікторії – найвищу нагороду за хоробрість під час війни – у всіх війнах, в яких Австралія брала участь.

Хрест Вікторії – найпочесніша військова нагорода Великобританії, що вручається за героїзм, проявлений в бойовій обстановці, військовослужбовцям країн Співдружності і колишніх територій Британської імперії. Нею можуть бути нагороджені військовослужбовці всіх звань і родів військ, а також цивільні особи, підпорядковані військовому командуванню [13, р. XI-XIII].

У Першу світову війну Хрест Вікторії присуджувався 628 раз. Лише в перший день битви на Соммі – 1 липня 1916 р., коли британська армія пережила найкривавіший день у своїй історії, відразу дев'ятеро осіб були удостоєні цієї високої нагороди [14, р.244]. За чотири роки війни 63 австралійських військовослужбовців отримали Хрест Вікторії (9 з них – за Галліполійську кампанію) [15]. В Австралійському військовому меморіалі експонується найбільше в світі зібрання Хрестів Вікторії – 76 із 100, вручених австралійським солдатам за всю історію [16].

В 2006 р. бізнесмен К. Стокс придбав на аукціоні 60-й знак Хреста за рекордну ціну в один мільйон австралійських доларів і передав його для експонування в зал доблесті. Цим Хрестом був нагороджений капітан Альфред Шаут за рукопашний бій в траншеях Лоун Пайн в турецькому Галліполі. Відтоді меморіал став володарем всіх дев'яти Хрестів Вікторії, якими були нагороджені австралійські військовослужбовці за Дарданелльську операцію [7].

Попри те, що Австралія та Нова Зеландія впровадили власні системи нагород – у 1991 р. був заснований Хрест Вікторії для Австралії, а у 1999 р. Хрест Вікторії для Нової Зеландії, Хрест Вікторії залишається найвищою військовою нагородою в цих країнах. На кінець жовтня 2019 р. залишалося в живих п'ять кавалерів оригінального Хреста Вікторії.

Кожному кавалеру Хреста Вікторії присвячена індивідуальна експозиція з фотографією, витягом з нагородних документів та іншими врученими йому орденами і медалями. Родичі нагороджених часто дарують меморіалу або передають на зберігання Хрести з метою забезпечення їх збереження, а також забезпечення суспільного визнання їх володарів.

В саду скульптур представлена колекція скульптур та монументальних композицій на військову тематику, зразки важкої зброї часів Першої та Другої світових воєн, встановлені бронзові таблички на честь різних підрозділів військових частин та окремих воєнних операцій.

Природний парк Пам'яті, що розташований позаду Військового меморіалу, є дорогою Пам'яті – системою парків і природних об'єктів між Сіднеєм і

Канберрою в пам'ять про 24 ветеранів, які отримали Хрест Вікторії в ході Другої світової війни та у війні у В'єтнамі.

Від північного берега озера Берлі Гріффін до підніжжя Меморіалу уздовж видимої лінії, що йде від будинку Парламенту, простягнувся короткий широкий бульвар, названий на честь солдатів Австралійського і Новозеландського армійського корпусу – бульвар АНЗАК. Уздовж кожного його боку розташований ряд монументів на згадку про окремі військові кампанії або про армійські підрозділи. Монументи здебільшого представлені у вигляді скульптур, виконаних в різних художніх стилях, від реалізму до модерну. Через схожість дизайну бульвар АНЗАК зазвичай сприймають частиною Австралійського військового меморіалу, проте він утримується окремо владою національної столиці.

На початку бульвару, у південній частині меморіальної зони по обидва боки бульвару АНЗАК розташований меморіал Нової Зеландії, який символізує спільний досвід бійців Австралійсько-новозеландського армійського корпусу – один з найбільш пам'ятних епізодів тісних зв'язків між Австралією і Новою Зеландією, який існує до сих пір [17].

Меморіал є даром Нової Зеландії народу Австралії з нагоди сторіччя Австралійської федерації, яке відзначалось в 2001 р. Його будівництво розпочалося в 1995 р., а офіційно відкритий він був 24 квітня 2001 р. прем'єр-міністрами Австралії і Нової Зеландії Джоном Ховардом і Хелен Кларк.

Дві бронзові скульптури у формі ручок льняного кошика заввишки 11 метрів, присвячені Австралії і Новій Зеландії – тканий льон є особливо сильним елементом новозеландської культури. Плетіння кошика символізує переплетення двох країн, її народів і культур. Це своєрідна метафора поділу тягаря і взаємного досвіду як у мирний час, так і в ході воєнних лихоліть для досягнення спільної мети.

Їх композиція нав'язана традиційним прислів'ям маорі, корінних жителів Нової Зеландії, яке дослівно перекладається «Ви за цю ручку, а я за цю ручку кошика», символізуючи багаторічну традицію співпраці і близькість двох країн Співдружності. Меморіал служить нагадуванням про тривалу історію взаємної співпраці між двома народами і тісні взаємини між ними.

Меморіал покликаний увічнити зв'язок між двома країнами, які були створені в ході війни. Але оскільки він спрямований через озеро на будівлю Федерального парламенту, то демонструє також більш широкі політичні і соціальні відносини між двома країнами.

Символічні асоціації двох націй відображенні також в дорожньому покритті, яке викладене бруківкою в кольорах новозеландського та австралійського пейзажів і продовжуються в рослинному ландшафті, що прикрашає бульвар АНЗАК. Посередині бульвару висаджена довга лінія новозеландського чагарнику кебе, а позаду кожного з двох рядів скульптур розташовані вузькі смуги австралійських евкаліптів [17].

Австралійці воювали на всіх фронтах Першої світової – від Близького Сходу до Європи. Жертви були важкими. На момент перемир'я у листопаді 1918 р. із 331 781 військовослужбовця, загальної кількості призову, що прибули за кордон, 215 585, або майже 65%, стали жертвами [18, р. 874]. Горе поширилось на всю австралійську спільноту.

В пам'ять про полеглих на головних вулицях практично кожного міста, селища і невеликого населеного пункту зводились пам'ятники, обеліски, кам'яні піраміди, арки, кенотафи, флагштоки і меморіальні зали. Ці меморіали ставали своєрідними «довіреними особами» віддалених одиноких надгробків для майже кожної австралійської родини, більшість яких вони ніколи не побачать.

Меморіал АНЗАК

В центральному діловому районі Сіднея (столиці штату Новий Південний Уельс) в одному з найбільш відомих парків міста і найстарішому громадському парку Австралії – Гайд-парку – розташований величний Меморіал АНЗАК, відомий ще як Меморіал війни в Гайд-парку. Це найбільший і найамбітніший з численних військових меморіалів, споруджених в Новому Південному Уельсі після Першої світової війни, який поєднує власне меморіал, музей та пам'ятник.

Меморіал АНЗАК – це також і чудовий взірець архітектури, який демонструє тісну творчу співпрацю англійського скульптора Джорджа Хоффа, котрий під час Великої війни служив в Королівських інженерних військах картографом у Франції і переїхав в Сідней в 1920-х рр. та австралійського архітектора Чарльза Делліта. Інколи неможливо визначити, де закінчується робота художника і починається робота архітектора. На перших порах меморіал мав втілювати колективне горе жителів Нового Південного Уельсу в зв'язку із загибеллю австралійських військовослужбовців, чоловіків і жінок, у Першій світовій війні.

Збір коштів на спорудження меморіалу розпочався 25 квітня 1916 р., у першу річницю висадки на турецькому півострові Галліполі. Жителі Нового Південного Уельсу прагнули «...спорудити щось величне та монументальне, благородне призначення якого, символічна інтерпретація та напружена краса принесуть розраду в безутішні серця матерів, піднімуть настрої людей та збагатять місто» [19]. Спорудження меморіалу тривало з 1932 по 1934 рр.

Будівля меморіалу вважається кращим зразком збереженої монументальної архітектури ар-деко в Австралії. Меморіал створювався як скульптурний пам'ятник. Велична монументальна споруда із граніту, симетрична по обох осях, дещо нагадує конструкцію готичного храму. Таке враження створюють контрфорси – вертикальні конструкції у вигляді висунутої назовні частини стіни, що посилюють монументальне сприйняття несучої стіни, а також балюстради, високі соборні вікна та стелі, які інтерпретовані в стилі ар-деко. Перший поверх забезпечує візуальну основу форми будівлі [19].

Зовні меморіал прикрашений двадцятьма скульптурами, що символізують підрозділи Австралійських імперських сил. Це вартові будівлі, що охороняють

спокій полеглих, яким присвячена будівля. Чотири великі стоячі фігури у верхній частині кожного кута будівлі символізують австралійський піхотний, військово-морський, військово-повітряний і військово-медичний корпус. Між фігурами в кожному кутку встановлені кам'яні барельєфи.

Ще 16 сидячих фігур, виконаних Дж. Хоффом, розташовані у верхній частині контрфорсів, нижче кутових фігур і уособлюють представників усіх військових професій. Бронзові барельєфи демонструють навички та військовий досвід, продемонстровані австралійцями на Східному і Західному фронтах.

Зал пам'яті є головним пам'ятним простором меморіалу. Це вражаюча кругла кімната з нішами, великими соборними вікнами і високою куполоподібною стелею, оздобленою 120 000 золотими зірками пам'яті, кожна з яких представляє військовослужбовця Нового Південного Уельсу.

В основі внутрішнього простору – центральна скульптура «Жертвопринесення» скульптора Дж. Хоффа і сама по собі досить емоційна форма інтер'єру – творче рішення Ч. Делліта. Тут достатньо доказів його архітектурних образів. В зал пам'яті ведуть величні сходи, оточені меморіальними урнами. Кожен відвідувач змушений схилити голову, щоб заглянути в колодязь споглядання і побачити Жертву в залі безмовності на нижньому рівні. Таким чином архітектура Ч. Делліта і скульптури Дж. Хоффа значно посилюють і доповнюють одна одну, забезпечуючи художньо інтегроване емоційне сприйняття.

Меморіал був відкритий 24 листопада 1934 р. принцом Генрі, герцогом Глостерським, а в 2018 р. було завершено його капітальне оновлення. В 2010 р. цей об'єкт був внесений до Реєстру державної спадщини Нового Південного Уельсу [20].

(Продовження статті у наступному номері журналу «ПВІ»)

Список використаних джерел та літератури

1. Вуков Н. Память и монументальная репрезентация Великой войны: балканские проекции // *Метаморфозы истории*. – 2017. – № 9. – С. 50-75.
2. Dennis P., Grey J., Morris E., Robin P. *The Oxford companion to Australian military history*. – Melbourne, Victoria: Oxford University Press, 1995. – 720 p.
3. Grey J. *A military history of Australia*. – Melbourne, Victoria: Cambridge University Press, 2008. – 350 p.
4. Inglis K.S. A sacred place: the making of the Australian War Memorial // *War & Society*. – 1985. – № 3(2). – P. 99-126.
5. Shrine of Remembrance. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.shrine.org.au/>
6. Киплинг Р. Ода. Мельбурнский военный мемориал. [пер. с англ. С. Александровского (2005)] // *Английская поэзия*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eng-poetry.ru/Poem.php?PoemId=5985>
7. Australian War Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.awm.gov.au/about/organisation/history>
8. McKernan M. *Here is their spirit: a history of the Australian War Memorial 1917-1990*. – St. Lucia: University of Queensland Press, 1991. – 388 p.

9. Tomb of the Unknown Australian Soldier // Australian War Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.awm.gov.au/visit/visitor-information/features/hall-of-memory/tomb>
10. Зернецька О.В. Концепція історичної пам'яті у Великій Британії // Проблеми всесвітньої історії. – 2018. – № 1(5). – С. 122-133.
11. Inglis K.S. Entombing Unknown Soldiers: from London and Paris to Baghdad // *History and Memory*. – 1993. – Vol. 5. – № 2. – P. 7-31.
12. Moriarty C. The absent dead and figurative First World War memorials // *Transactions of the Ancient Monument Society*. – 1995. – Vol. 39. – P. 7-40.
13. Ashcroft M. *Victoria Cross Heroes*. – London: Headline Book Publishing, 2006. – 335 p.
14. Arthur M. *Symbol of courage: men behind the medal*. – London: Pan Books, 2005. – 320 p.
15. Blanch C. Australia's Gallipoli Victoria Crosses // The Australian War Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.awm.gov.au/articles/blog/gallipolis-9-vc>
16. Victoria Cross. Encyclopedia // The Australian War Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.awm.gov.au/articles/encyclopedia/vic_cross
17. New Zealand Memorial // Monument Australia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://monumentaaustralia.org.au/themes/conflict/multiple/display/90075-new-zealand-memorial/photo/3>
18. Scott E. *Australia during the war // Official history of Australia in the War of 1914-1918*. – Vol. XI. – Sydney: Angus and Robertson Ltd, 1941. – 922 p.
19. Anzac Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/>
20. The history of the Anzac Memorial // Anzac Memorial. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/our-stories/history-anzac-memorial>

References

1. Vukov, N. (2017). Pamjat' i monumental'naja reprezentacija Velikoj vojny: balkanskije proekcii [Memory and Monumental Representation of the Great War: Balkan Projections]. *Metamorfozy istorii* [Metamorphoses of History], 9, pp. 50-57. [In Russian].
2. Dennis, P. & Grey, J. (eds). (1995). *The Oxford companion to Australian military history*. Melbourne, Victoria: Oxford University Press. [In English].
3. Grey, J. (2008). *A military history of Australia*. Melbourne, Victoria: Cambridge University Press. [In English].
4. Inglis, K.S. (1985). A sacred place: the making of the Australian War Memorial. *War & Society*, 3, (2), pp. 99-126. [In English].
5. *Shrine of Remembrance*. [Online]. Available from: <https://www.shrine.org.au/> [In English].
6. Kipling, R. (1934). Ode. Melbourne Shrine of Remembrance. [Online]. Available from: <http://eng-poetry.ru/Poem.php?PoemId=5985> [In Russian].
7. *Australian War Memorial*. [Online]. Available from: <https://www.awm.gov.au/about/organisation/history> [In English].
8. McKernan, M. (1991). *Here is their spirit: a history of the Australian War Memorial 1917-1990*. St. Lucia: University of Queensland Press. [In English].
9. Tomb of the Unknown Australian Soldier. [Online]. *Australian War Memorial*. Available from: <https://www.awm.gov.au/visit/visitor-information/features/hall-of-memory/tomb> [In English].
10. Zernetska, O. (2018). Kontseptsiia istorychnoi pamiaty u Velykii Brytanii [The Concept of Historical Memory in Great Britain]. *Problemy vsesvitnoi istorii* [Problems of World History], 1, (5), pp. 122-133. [In Ukrainian].
11. Inglis, K.S. (1993). Entombing Unknown Soldiers: from London and Paris to Baghdad. *History and Memory*, 5, (2), pp. 7-31. [In English].
12. Moriarty, C. (1995). The absent dead and figurative First World War memorials. *Transactions of the Ancient Monument Society*, 39, pp. 7-40. [In English].

13. Ashcroft, M. (2006). *Victoria Cross Heroes*. London: Headline Book Publishing. [In English].
14. Arthur, M. (2005). *Symbol of courage: men behind the medal*. London: Pan Books. [In English].
15. Blanch, C. Australia's Gallipoli Victoria Crosses. [Online]. *The Australian War Memorial*. Available from: <https://www.awm.gov.au/articles/blog/gallipolis-9-vcs> [In English].
16. Victoria Cross. Encyclopedia. [Online]. *The Australian War Memorial*. Available from: https://www.awm.gov.au/articles/encyclopedia/vic_cross [In English].
17. New Zealand Memorial. [Online]. *Monument Australia*. Available from: <http://monumentaaustralia.org.au/themes/conflict/multiple/display/90075-new-zealand-memorial/photo/3> [In English].
18. Scott, E. (1941). Australia during the war. *Official history of Australia in the War of 1914-1918*, Vol. XI. Sydney: Angus and Robertson Ltd. [In English].
19. *Anzac Memorial*. [Online]. Available from: <https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/> [In English].
20. The history of the Anzac Memorial. [Online]. *Anzac Memorial*. Available from: <https://www.anzacmemorial.nsw.gov.au/our-stories/history-anzac-memorial> [In English].

Зернецкая О.В., Мирончук Е.А. Историческая память и практики монументальной коммеморации Первой мировой войны в Австралии (Часть 1).

Исследовательское внимание авторов сосредоточено на специфике австралийских мемориальных практик, посвященных Первой мировой войне. Обосновано положение о том, что в австралийском контексте мемориалы и военные памятники сформировали особую послевоенную и пост-травматическую часть визуальной памяти о первом австралийском глобальном военном конфликте.

Выясняются особенности австралийской мемориальной концепции, отмечается социальная функция памятников и их важная роль в психологическом преодолении пережитых травм и горьких потерь. Анализируются разноплановые аспекты визуализации монументальной памяти о Первой мировой войне в Австралии. Доказано, что памятники и мемориалы являются важной частью визуального исторического наследия Австралии.

Сделан вывод о том, что в каждом австралийском штате разработана собственная концепция мемориальной памяти, воплощенная в различных по типу и характеру монументах. Детально проанализированы основные из них: Храм памяти в Мельбурне (1928-1934); Австралийский военный мемориал в Канберре (1941); Кенотаф (1927-1929) и Мемориал АНЗАК в Сиднее (1934); Мемориал Пустынного конного корпуса в Западной Австралии (1932); памятные мемориалы штата Виктория: Аллея чести и Арка победы в Балларате (1917-1919), Мемориал бывшим австралийским военнопленным (2004), самый длинный общенациональный мемориал памяти – Великая океанская дорога (1919-1932); военный мемориал Хобарта в австралийском штате Тасмания (1925), а также Мемориал в честь франко-австралийского военного сотрудничества во время Первой мировой войны в Виллер-Бретонне во Франции (1938).

Авторы демонстрируют неразрывную связь коммеморативных практик Австралии с политикой национальной идентичности, исследуют тенденции создания и развития мемориальных практик. Отмечено, что подавляющее большинство мемориальных памятников имеет в своей основе четко выраженную функцию места памяти, места скорби и поминовения. Выяснено, что репрезентация мемориальной политики памяти Австралии в первые послевоенные годы реализовывалась сначала на локальном уровне и частично находилась под влиянием британских мемориальных практик, трансформируясь со временем в общенациональный культурный ресурс.

Ключевые слова: историческая память, памятники, Первая мировая война, Австралия, коммеморативные практики.

Zernetska O., Myronchuk O. Historical Memory and Practices of Monumental Commemoration of World War I in Australia (Part 1).

The authors' research attention is focused on the specifics of the Australian memorial practices dedicated to the World War I. The statement is substantiated that in the Australian context memorials and military monuments formed a special post-war and post-traumatic part of the visual memory of the first Australian global military conflict.

The features of the Australian memorial concept are clarified, the social function of the monuments and their important role in the psychological overcoming of the trauma and bitter losses experienced are noted. The multifaceted aspects of visualization of the monumental memory of the World War I in Australia are analyzed. Monuments and memorials are an important part of Australia's visual heritage.

It is concluded that each Australian State has developed its own concept of memory, embodied in various types and nature of monuments. The main ones are analyzed in detail: Shrine of Remembrance in Melbourne (1928–1934); Australian War Memorial in Canberra (1941); Sydney Cenotaph (1927–1929) and Anzac Memorial in Sydney (1934); Desert Mounted Corps Memorial in Western Australia (1932); Victoria Memorials: Avenue of Honour and Victory Arch in Ballarat (1917–1919), Australian Ex-Prisoners of War Memorial (2004), Great Ocean Road – the longest nationwide memorial (1919–1932); Hobart War Memorial in the Australian State of Tasmania (1925), as well as Villers-Bretonneux Australian National Memorial in France dedicated to French-Australian cooperation during the World War I (1938).

The authors demonstrate an inseparable connection between the commemorative practices of Australia and the politics of national identity, explore the trends in the creation and development of memorial practices. It is noted that the overwhelming majority of memorial sites are based on the clearly expressed function of a place of memory, a place of mourning and commemoration. It was found that the representation of the memorial policy of the memory of Australia in the first post-war years was implemented at the beginning at the local level and was partially influenced by British memorial practices, transforming over time into a nationwide cultural resource.

Keywords: *historical memory, monuments, World War I, Australia, commemorative practices.*